

Digitales Brandenburg

hosted by Universitätsbibliothek Potsdam

Perush ha-Torah asher katav Rashbam

Bresloi, 1881

ארקיו רפס

urn:nbn:de:kobv:517-vlib-5308

ספר ויקרא

הלכות מרובות יש בו. והתבוננו החכמים בפרושי וקני, כי לא
אאריך אלא במקומות שיש לפרש פשוטי מקראות:

א. 1. ויקרא אל משה. לפי שכת' למעלה בסוף הספר⁽¹⁾ ולא
יכול משה לבא אל אהל מועד וגו'. לכך קראהו הק' מתוך אהל
מועד. וכן פרוש המקרא ויקרא אל⁽²⁾ משה מאהל מועד וידבר אליו
לאמר. מאהל מוסב על ויקרא⁽³⁾ כמו⁽⁴⁾ ויקרא אליו "י" מן ההר
לאמר⁽⁵⁾ וישמע את הקול מדבר אליו⁽⁶⁾ מעל [הכפרת]. מעל
הכפרת שמע את הקול. אף כאן מן האהל שמע את הקול.
[וכן] ויקרא אליו [אלהים] מתוך הסנה: לאמר. כפל לשון
של וידבר כמו שפירשתי בפרשת נח. כאשר יאמר⁽⁸⁾ דבר
אל בני אהרן ואמרת. כן יאמר וידבר למשה לאמר למשה⁽⁹⁾: 2. כי
יקריב. כשיתנדב קרבן, שאינו חובה בשביל חטא: 3. אם עולה.
שהתנדב בלשון זה. ולפנינו מפרש⁽¹⁰⁾ ואם זבח⁽¹¹⁾ שלמים [קרבנו]:
לרצונו. אם זכר תמים יקריבנו ולפתח אהל מועד או יהיה לו
לרצון⁽¹²⁾, אבל בחולה ובעל מום כתי'⁽¹³⁾ הירצך או הישא פניך.

(1) שמות מ, לה וכפירוש תורת כהנים שהביא רש"י שם. — (2) בכ"י: אל
אהל משה, ונקוד על תיבת אהל להיותה נחקת. — (3) רצה להראות שלפי
הפשט קרא הק' את משה שהיה בחוץ, "מאהל מועד" ולאחר שנכנס משה דבר
אליו, "באהל מועד" שאז באמת לא יתכן לומר, "מאהל מועד". — (4) שמות
יט, ג. — (5) במדבר ז, פט. — (6) בכ"י בטעות: מאהל. ובדברים הבאים השלמתי
הגשמיט ובעל קרן שמואל הרבה לשנות. — (7) שמות ג, ד. — (8) במדבר ה, ב: דבר
אל אהרן ואמרת. — (9) ולא כדרש תורת כהנים שהביא רש"י. — (10) ג, א.
ור"ל שמבואר משם שגם כאן יש לפרש שהשתמש בנדרו בלשון עולה. —
(11) בכ"י בטעות: זכחו. — (12) פירוש רשב"ם "כאן שלא כתורת כהנים וראש
השנה דף ו ע"א שהביא רש"י. — (13) מלאכי א, ח.

וכן (1) [מן]מנחה לא ארצה מידכם: 5. והקריבו. קבלת הדם והולכתו כדי לזרקו על המזבח. וגם רבותינו (2) כך פירשוהו: אשר פתח אהל מועד. ולא מזבח הזהב שכתוך אהל מועד: 8. הפדר. חלב: 9. וברעיו. רגליו: 15. ומלק. חכמים פירשו היאך (3). מדכת' ומלק את ראשו ולא כת' ומלק אותו כמו שכתו' (4) ושחט אותו פירש דונש (5) כי ראייה הוא לדיברי רבותינו שראו עבודת בית המקדש כי הוא חותך בצפורניו שדרה ומפרקת מאחריו עד שמגיע לצואר ויורד וקוצץ עד שמגיע לסימנין וקוצצין: ונמצה (6). בדבר רך ראוי לומר כן, כדכת' (7) את קובעת כוס התרעלה שתית מצית. (8) אך שמריה ימצו: 16. מוראתו. כמו (9) ושמתך כראי (10) הוי מוראה ונאלה. ענין טף המה. ותרנומו ופקיה והוא כרעי ווכל: בנוצתה. גם הנוצה עם הופק:

ב. 1. מנחה. כבר פירשתיו [לשון דורון בכראשית, מגורת (11) נחה את העם: 2. מלא קומצו. חכמים פירשו במסכת יומא (12) שקומץ בשלש אצבעותיו האמצעיים: אזכרתה. לשון זכר רגיל לומר בלבונה מפני הריח העולה, וכן כתיב (13) מזכיר לבונה. וכן (14) והיתה ללחם לאזכרה. מיני מנחות הכתובות כאן מפורשים במנחות מניין חלותיהם (15) וכמה לבונה (16) וכמה שמן בכל אחת (17) ומדו מחבת ומה הוא מרחשת. מרחשת כלי עמוק ומעשיה רוחשין, אבל מחבת אינו עמוק (18). וכולן באות מצה (19) כמו שכת' בצו את אהרן (20): 11. וכל דבש. פירות האילן. תמרים קרויין דבש: 12. קרבן ראשית. שתי הלחם בעצרת הקרויין (21) מנחה חדשה

(1) שם א, י. — (2) בכ"י בטעות רבותי בלי קו הקיצור בסופו וצ"ל רבותי. וכוונתו למדרש רבותינו בזבחים דף ד ע"א שהביא רש"י. ועיין ספרי RSBM דף 36 הערה 1. — (3) בחולין דף כא ע"א. — (4) א, יא ועוד במקומות אחרים. — (5) בתשובותיו על מנחם בדרך 75. כי מנחם כתב שמליקה ענין שחיטת העוף הוא ודונש השיג שם עליו והאשימו במיעוט ענין וחבריו מכת הקראים וכתב שהמליקה איננה שחיטה כלל ושלחכמים לברם ראוי להאמין בדבריו שהביא רשב"ם כאן עד סוף המאמר. — (6) בכ"י בטעות: ונמצא. — (7) ישעיה נא, יז. ובכ"י נכתב במעות ומצית. — (8) תהלים עה, ט. — (9) נחום ג, ו. — (10) צפניה ג, א. — (11) שמות לב, לד. ועיין RSBM דף 150. — (12) דף מז ע"א בסוף העמוד. — (13) ישעיה סו, ג. — (14) כד, ז. — (15) במנחות דף עו ע"א. — (16) שם דף קו ע"ב. — (17) שם דף עה ע"א ודף קו ע"ב. — (18) משנה מנחות ה, ח. — (19) משנה מנחות ה, א. — (20) ו, י. והוא לפי תשובת ר' אמי במנחות דף נג ע"א בתחלת העמוד. לפיכך לא שם רשב"ם לבו לפסוק יא כאן. ועיין תוספות מנחות דף נב ע"ב בד"ה מניין. — (21) כנ, טו. יז.

ובכורי פירות המפורשים בכי תבא⁽¹⁾: תקריבו אותם לי"י.
בעזרה תביאו אותם לתנופה ולא לקרבן [אל] המזבח: 14. ואם
תקריבו. לכשתקריבו⁽²⁾ מנחת העומר: גרש, כמו⁽³⁾ ויגרם בחצץ
שיני. טחון ברחים של גרוסות:

ג. 1. [ואם זבח שלמים קרבנו, שאמר הרי עלי⁽⁴⁾ שלמים.
מאחר שאינו לשון עולה ו]ואינו כליל אלא לשון שלמים שמשמע
לשון "גדר וצריך לשלם את נדריו" שהוא לשון תשלומים, או יהא
דינו כמו שמפרש והולך. ורבותינו פירשו⁽⁵⁾ לשון שלום שהכל זכין
בו, אימורין לגבוה, חזה ושוק לכהנים, בשר נאכל לבעלים:
4. היותרת. שמיותר וגדל על הכבד: 9. לעומת העצה. הכליות⁽⁶⁾.
וחכמים פירשו בשחיטת חולין⁽⁷⁾ הואך מסירין אותו: 17. בכל
מושבותיכם כל חלב וכל דם לא תאכלו. אפילו בכל
מושבותיכם שנאכלין חולין ואין שם קרבן וחלב ודם למזבח:
ד. 2. אשר לא תעשינה. בכל חיבי כריתות שהם בלא תעשה
פירשו חכמים בכריתות⁽⁸⁾ ובהוריות⁽⁹⁾ חוץ מפסח ומילה שהם מצות
עשה: מאחת מהנה. פירשו חכמים⁽¹⁰⁾ מקצת של אחת מהנה כגון
שם משמעון: 3. לאשמת העם. חכמים דרשו הרי משיח
כציבור בהוריות⁽¹¹⁾. אך לפי הפשט משמע לפי שבכהנים
נאמר⁽¹²⁾ [יורון משפטך ליעקב ותורתך לישראל, וכל שכן כהן
גדול שהוא מומחה לרבים, אם הכהן המשיח יחטא בהוראתו⁽¹³⁾
גם להחטיא את העם עמו⁽¹⁴⁾, והקריב על חטאתו וגו': 12. אל
שפך הדשן. דכת' בצו את אהרן⁽¹⁵⁾ והוציא את הדשן אל
מחון למחנה: 17. את פני הפרכת. לפי הפשט⁽¹⁶⁾ את פני

(1) דברים כו, ב. (2) ר"ל שחיבת אם בזה תורה על הזמן ולא על
התנאי. ואם כן מנחת ביכורים אינה רשות אלא חיובה. וכ"כ רש"י. — (3) איכה
ג, טו. ובכ"י בטעות: ויגרש בחצץ שיניו. ובדפוסים: ויגרם בחצץ שיהא. —
(4) החסרון ניכר על ידי דברי רשבים הבאים אחרי כן: או יהא דינו וכו'.
והשלמתו על פי דבריו לפירוש צו ז, טו. — (5) דברי ת"כ בפרק טו הלכה ב
בשינוי לשון קצת. ועי' גם רש"י. — (6) כדברי רש"י מחילין דף יא ע"א. — (7) שם. —
(8) פרק א' משנה ב ובגמרא דף נ ע"א. — (9) דף ח ע"א. — (10) ת"כ ושבת
דף קג ע"א למשנה שבת יב, ג. וכן פירש רש"י. — (11) דף ז ע"ב. — (12) דברים
לג, י. ובכ"י: משפט ליעקב ותורה לישראל. — (13) בכ"י: בהוראותו. — (14) על
טעות המדפוסים דברתי בספרי RSBM דף 39 הערה 7. — (15) ו, ד. — (16) שלא
כדברי הדרש בזכחים דף מא ע"ב שהביא רש"י פירש רשבים שאין הפרש בין
את פני הפרכת בפסוק ז' ובין את פני פרכת הקדש בפסוק וי'. והמדפוסים
צינו פירוש זה בטעות כסימן פסוק וי' ובעל קרן שמואל נלכד בשחיתותם.

פרכת¹ הקדש, פרכת המבדיל בין הקדש ובין קדש הקדשים, ומה שפרש שם² פרכת הקדש, משמע שיהיו ההואות כנגד אמצעית הפרוכת מבחוץ שכנגד ארון הקודש שמבפנים³: 22. אשר נשיא יחטא. כמו⁴ ואשר ניתן כתר מלכות בראשו, כמו וכתר מלכות אשר נתן בראשו: מצות י"י אלהיו. כלומר אם ירא שמים הוא ולא כמווד אלא בשוגג: 23. או הודע. כמו אם הודע. כך רגילין לפרש. ואני אומר ואשם או הודע אליו על ידי אחרים⁵: 25. מזבח העולה. החיצון. ולא על הפנימי⁶ כמשיח וציבור: 35. כאשר יוסר חלב הכשב. חלבו האליה תמימה לעומת העצה:

ה. 2. ונעלם [ממנו] והוא טמא ואשם על ששכח שהוא טמא ונכנס למקדש או אכל קדש ששניהם במזיד בכרת: 3. והוא ידע ואשם. שנודע לו עכשיו שהוא טמא ויודע שהוא אשם: 8. ולא יבדיל. סימן אחד ימלק ולא שנים: 9. והזה מדם החטאת. אחוה בגוף⁷ ומה מרחוק והגשאר ימצה⁸, אבל עולת העוף אין בו הוייה אלא ונמצה: 13. מאחת מאלה. על אחת משלש עבירות אלה, ושמעה קול אלה, ושבעת ביטוי, וטומאת מקדש וקדשיו¹⁰: 15. מקדשי י"י. נהגה מן ההקדש¹¹ וזהו אשם מעילות: 16. ונתן אותו לכהן. את איל אשם יתן לכהן לכפר בו: 17. ולא ידע ואשם¹². באשם תלוי מדבר כמו שני¹³ על שגגתו אשר שגג והוא לא ידע, כשנתחלף לו חלב בשומן ואכלו ולא ידע שיש כאן חלב, אבל לבסוף כשהוא שמע¹⁴ שספק חלב שומן אכל ואשם והביא איל תמים מן הצאן [וגו'] לאשם עד שזודע שודאי חלב אכל [ואו] יביא חטאת: 21. וכחש בעמיתו וגו'. אשם גזילות

1) בכ"י הפרוכת. — 2) בפסוק וי"י. — 3) הסכים לדרש תורת כהנים לפסוק וי"י שהביא רש"י שם. ונראה שרצה לומר לפי שפתרון תיבת הפרוכת שבפסוק יז שזה לפתרון פרכת הקדש שבפסוק וי"י יש כאן יתור לשון בתיבת הקדש בפסוק וי"י ומיתור הלשון יצא הדרש (ע RSBM דף 81 הערה 1). — 4) אסתר ו, ח. — 5) וכן פירש ראב"ע ביתר ביאור בתחלת דבריו. — 6) בכ"י: הפנימית. — 7) בכ"י: בכף, והתיקון הוגד לי בשם הח' ר' שמעון באכער נ"י אשר בעיר בודאפעסט בארץ איגנארן, והיטיב לתקן על פי דברי רש"י למנחות דף ב ע"ב למטה. — 8) בכ"י: ונשאר ימצא. — 9) א, טו. — 10) שלא כפירוש תורת כהנים ורש"י. — 11) בכ"י: מן המקדש. — 12) בכ"י: והוא ידע ואשם, ותיקן בעל קרן שמואל ומניה דפוס אמשטרדם משנת הפ"ט. — 13) בפסוק יח. — 14) בכ"י: שם.

בפרשה זו: 24. ביום אשמתו. כשיתודה לשוב מחטאתו על אחד מכל האמורים למעלה פיקדון או גול או עשק או אבידה:

צו את אהרן.

ו. 2. ואת תורת העולה. כל הקרבנות האמורים בפרשת ויקרא חוזר ונומר כאן כל דיניהם: היא העולה הנקמרת ביום, כדכתי' (1) ביום זבחכם, (2) ביום הקריבו את זבחו, כל הלילה תגמור הקמרתה, ואש (8) המזבח תוקד בו בלילה כמו ביום: 8. מדו. כמו (4) בנו [צפור], (5) בנו [בעור], (6) ומדיו קרועים, לשון בנדים: והרים את הדשן, [תרומת הדשן] היא זו ומצותה בכל יום [קודם] לתמיד של שחר. אבל (7) והוציא את הדשן, זהו לזמן מרובה לפנות את המזבח מרוב דשן שעליו: 9. בחצר אהל מועד. בעורה ולא בירושלים: 11. יקדש. קודם הנגיעה יהיה טהור (8): 13. זה קרבן אהרן ובניו לפי הפשט בני אהרן הכהנים הגדולים העומדים תחתיו. וחכמים דרשו (9) שכל כהן הדיוט כשעושה עבודה ראשונה צריך חיטך במנחה: 14. מרבכת. לפי ענינו רכה בשמן. ולפי שהוא מאפה תנור צריך להרכיכה (10) בשמן: תפיני. לשון אפייה. אל"ף חסירה, והרכה יש (11) לא יהל [שם] ערבי, לא יאהל, (12) וימש חושך כמו ויאמש: 20. תכבם. שלא יהא נאסר בנותר שבשריפה: 23. [וכל חטאת אשר יובא מדמה וגו']. חטאות הפנימיות. פר כהן משיח (13) ופר העלם דבר של ציבור (14) ופר ושעיר של יום הכיפורים (15) ושעירי

(1) יט, ו. — (2) ז, טו. — (3) בכ"י: ואת. — (4) במדבר כג, יח. — (5) במדבר כד, ג. טו. ורצה רש"ם לומר שיש כאן יתר וי"ו מדעתו לבראשית א, כד. והוספתי שתי תיבות מדעתי, כי בכ"י כתוב בנו בנו שתי פעמים. ובעל קרן שמואל תיקן לכתוב בנו בעור בלבד, ולא יספיק, וכדפוס דיהרענפורט: בנד בנו, ואין לו שחר. — (6) שמואל א' ד, יב. — (7) בפסוק ד. — (8) כפירושו לשמות כט, לו; ל, כט ולפינו יא, ח. — (9) במנחות דף נא ע"ב. — (10) בכ"י בטעות: להרכיכה בחילוף האותיות הדומות. — (11) ישעיה י"ג, כ. ובכ"י בטעות: לא יאהל ערבי. — (12) שמות י, כא. — (13) ד, ג. — (14) ד, יד. — (15) טו, טו.

ביום השמיני.

ט 1. ויהי ביום השמיני למילואים שהוקם המשכן ונתחנכו
 כבר אהרן ובניו לעבודה: 4. כי היום י"י⁽¹⁾ נראה ויוציא אש מן
 השמים להקטיר קרבנות: 18. ויקטר על המזבח. שם אותם על
 המזבח ובכא אש [של] מעלה נקטר: 23. 24. ויבא משה ואהרן אל
 אהל מועד. להתפלל שתד האש: וירא כבוד י"י אל כל העם,
 כיצד?⁽²⁾ ותצא אש מלפני י"י מבית קודש⁽³⁾ הקדשים דרך מזבח
 הזהב להקטיר קטרת שהוא קודם להקטרת תמיד כדאמ' במסכת
 יומא⁽⁴⁾. ושם מצא בני אהרן אצל [מזבח] הזהב ושרפן, ואחר כך יצא
 ובא לו על המזבח ותאכל על המזבח את העולה ואת השלמים⁽⁵⁾:
 י 1-3. ויקחו בני אהרן נדב ואביהוא, קודם שיצא האש
 מלפני י"י כבר לקחו איש מחתתו להקטיר קטורת לפנים על מזבח
 הזהב, שהרי קטורת של שחר קודמת לאיברים⁽⁶⁾, ונתנו כהן אש
 זרה אשר לא צוה אותם משה ביום הזה, — שאע"פ שבשאר
 ימים כת"י⁽⁷⁾ ונתנו בני אהרן הכהן אש על המזבח, היום לא צוה
 ולא רצה משה שיביאו אש של הדיוט, לפי שהיו מצפים לירידת
 אש נבואה, ולא טוב היום להביא אש זרה, כדי להתקדש שם
 שמים שידעו הכל כי אש בא מן השמים כמו שאמר אליהו⁽⁸⁾
 ואש לא תשימו לפי שהיה רוצה לקדש שם שמים
 בירידת האש של מעלה, — ותצא אש מלפני י"י ותאכל
 אותם, והוא ותצא אש של פסוק ראשון⁽⁹⁾. כמו שפורשתי אצל⁽¹⁰⁾
 וישב משה את דברי העם, וכן⁽¹¹⁾ וישב את הכסף לאמו שכתו שני
 פעמים בפסל מיכה, ששניהם אחד הם. אף כאן שני הפסוקים אחד
 הם. כשיצא האש ותאכל [את העולה] ואת השלמים של מזבח
 החיצון כשלקחו בני אהרן והקריבו אש זרה על המזבח הפנימי
 ותצא אש מלפני י"י להקטיר קטורת לפנים תחילה ופנעה [ב]בני

(1) בכ"י: הוה. והתיבה נולדה מכתובה ה' במקום שם הויה בכ"י שלפני
 הכותב והשלמים הוא הקיצור המדומה בטעות. כי לא הורגל בכתובה כזאת כי
 אם בכתובה י"י. — (2) בפסוק כד. — (3) כן הוא בכ"י. — (4) דף ל"ג ע"ב. —
 (5) בטעות נכתב השלמים במקום החלבים שבמקרא. — (6) כדבריו ט, כג. —
 (7) א, ה. — (8) מלכים א' יח, כה. — (9) ט, כד. — (10) שמות י"ח, ה. —
 (11) שופטים ז, ג, ד.

אהרן שם ומתו ואחר כך יצאה משם ובאה על מזבח החיצון ותאכל את⁽¹⁾ העולה: וימותו לפני י"י, ומיד כששמע אהרן היה רוצה להניח העבודה ולהתאכל על בנוי,⁽²⁾ ויאמר משה אל אהרן אל תתאכל ואל תבכה ואל תחדל מן העבודה, כי הדבר הזה אשר אני אומר לך הוא אשר דבר י"י בקרובי אקדש, בכהנים גדולים הקרובים אלי לשרתני אני רוצה להתקדש, ולא שיתחלל שמי ועבודתי, שכן אמר לי⁽³⁾ הקי⁽⁴⁾ והכהן הגדול מאחיו וגו' את ראשו לא יפרע ונאת⁽⁵⁾ בנגדיו לא יפרם [וגו'] ומן המקדש לא יצא ולא יחלל את מקדש אלהיו, הא אם לא יצא קידש⁽⁶⁾ — ואין מוקדם ומאוחר בתורה — ולכך אל תניח העבודה, שאתה כהן גדול, ולא תצא ולא תחלל אלא יתקדש הקי ועבודתו על ידך: ועל פני כל העם אכבד. זהו כבוד שכינה שרואה בנוי מתים ומניח אבלו בעבודת בוראו: וידום אהרן, מאבילותו ולא בכה ולא התאכל, שכן כת' ביחוקאל⁽⁶⁾ בן אדם הנני לוקח ממך את מחמד עיניך במגפה וגו' האנק דום מתים אכל לא תעשה, אף כאן וידום ממה שהיה רוצה להתאכל ולבכות. וזהו מוסר⁽⁷⁾ ואמיתת פשוטו. אבל האגדה⁽⁸⁾ שאין שהיה מנחמו משה לאהרן על שאמר לו הקי⁽⁹⁾ ונקדש בכבודי, פקבדי, וסבור הייתי או אני או אתה, עכשיו תדע שהם גדולים ממני וממך, אין זה לפי הפשט, וכי היה מבשר הקי למשה עשו לי משכן וכו' ביום ימותו הגדולים שבכם: 6. ראשיכם אל תפרעו וגו'. כך אמר לאלעזר ולאיתמר. אע"פ שכהנים הדיוטים אתם ואין אתם מצוים בפריעת ראש ובפרימת בגדים, כי בכהן גדול כן ולא בהדיוט, הרי אתם היום ככהן⁽¹⁰⁾ גדול לדורות. למה? 7. כי [שמן] משחת י"י עליכם. אתם נמשחים⁽¹¹⁾ מחדש עם אביכם ובכהן גדול כת' טעם זה⁽¹²⁾ [את] ראשו לא יפרע וגו' ומן המקדש לא יצא ולא יחלל את מקדש אלהיו כי נור שמן משחת אלהיו עליו אני י"י: 10. ולהבדיל [וגו'] ולהורות [וגו']. כמו שאמרו חכמים⁽¹³⁾ שכור אל יורה: 16. ואת שעיר החטאת. חכמים פירשו⁽¹⁴⁾ בשעיר של ראש חדש שהוא קדשי דורות, אבל שעיר העדה ושעיר נחשון

(1) בכ"י אש במקום את. — (2) בפסוק נ. — (3) בכ"י: לו. — (4) כא, י. יב. — (5) בכ"י: קודש. — (6) יחוקאל כד, טז. ז. — (7) בכ"י: מותר! — (8) ובחיים דף קמו ע"ב ע"ש. — (9) שמות כט, מג. — (10) בכ"י: בכהן. — (11) בכ"י: נמשחים. — (12) כא, י. יב. — (13) ברייתא בעירובין דף סד ע"ב. — (14) ובחיים דף קא ע"ב.

נאכלו⁽¹⁾: 17. לשאת את עון העדה. טומאת מקדש וקדשיו. כמפורש בשבועות⁽²⁾: 18. הן לא הובא את דמה אל הקדש פנימה. בהיכל, שכל חטאות⁽³⁾ הפנימיות נשרפין כמו שכת'⁽⁴⁾ וכל חטאת אשר יזבא מדמה אל אהל מועד לכפר בקדש לא תאכל באש תשרף, אבל זו חטאת היצונה היא: 19. הן היום הקריבו את חטאתם ואת עולתם. היא העולה והחטאת של אהרן ובניו שכת' למעלה⁽⁵⁾ קח לך עגל בן בקר לחטאת ואיל לעולה תמימים, והבנים סייעו לאהרן בקבלת הדם כאמור למעלה⁽⁶⁾. וכן אמר אהרן. למה קצפת על בני? הלא היום הזה הקריבו אני ובני קרבנותינו שנתחנכנו בהם לעבודה, ובתוך הגדולה הזאת באה לנו צרה גדולה ותקראנה אותי כאלה, והואך אוכל חטאת של קדשי דורות ביום הזה שנתקלקלה ונתערבה שמחתינו דוגמת⁽⁷⁾ ערובה כלה שזנתה בקרב חופתה:

יא 1. לאמר אליהם. למשה ולאהרן. ומוה יש להוכיח על כל לאמר הכתוב בוידבר י"י אל משה כי פירושו לאמר למשה. ולפי שלמעלה נתייחד הדיבור⁽⁸⁾ לאהרן לבדו. נאמר כאן לאמר אליהם, לשניהם⁽⁹⁾: 3. מפרסת פרסה. ציפורן אחד כעין מנעל ולא ציפורנים בכל אצבע כארנבת ושפן: ושסעת שסע. מובדלת הפרסה לשנים ולא פרסה אחת שלימה כסוס וחמור. ולפי פשוטו של מקרא ותשובת המינים כל הבהמות והחיות והעופות והדגים ומיני ארבה ושרצים שאסר הקב"ה לישראל מאוסים הם, ומקלקלים ומחממים את הגוף, ולפיכך נקראו טמאים. ואף רופאים מובהקים אומרים כן. ואף בתלמוד⁽¹⁰⁾ גוים שאוכלים [שקצים] ורמשים⁽¹¹⁾ חביל גופיהו: מעלת גרה. מעלת את מאכלה בנרנרת לאחר אכילתה: 8. ובנבלתם לא תגעו. בשעה שאתם צריכים ליגע בקודש או לאכול קודש כדכת'⁽¹²⁾ כל הגונע בהם יקדש, יקדש את עצמו. גם בכלי שרת גם במזבח גם בבשר חטאת בכולם כת'⁽¹³⁾

(1) סמך על פירוש רש"י שבאר הדבר. — (2) דף ט ע"ב. — (3) בכ"י חטאת. — (4) ו, כג. — (5) ט, ב. — (6) ט, ט. יב. — (7) ניטין דף לו ע"ב. — (8) בכ"י: הדיבר. — (9) שלא כדברי ת"כ שהביא רש"י. — (10) בשבת דף פו ע"ב ובעז' דף לא ע"ב ובגדה דף לד ע"ב. ופרש"י: חביל. חם. ולכן פירש רשבי"ם כאן תיבת טמאים בפתרון משחיתים מוג הגוף הישר ומנהגי הטוב. — (11) בכ"י: ורמשים. — (12) עי' הערה 13. — (13) בכלי שרת שמות ל, כט; במזבח שמות כט, לו; בבשר חטאת ויקרא ו, יא. כ.

כל הגונע בהם יקדש, יקדש ויטהר תחילה⁽¹⁾ שאם ננע בנבילה או בשאר טמאות הכתובות בתורה יקדש ויטהר ויטבל תחילה קודם נניעתו בקדש: 20. ההולך על ארבע. כעין דבורים: 21. לנתר. כתרגמו. [מנורת]⁽²⁾ [נתר גוים כמו וינתר, כמו⁽³⁾] [נפל מן נפל]: 24. ולא לה טמא. אם תגעו בנבלתם. ומפרש והולך בהמות טמאות: 26. הבהמה אע"פ שהיא מפרסת פרסה, אבל שסע איננה סדוקה, כגון סוס וחמור, וגרה איננה מעלה, כל הגונע בהן בין מתים בין שחוטים [יטמא]. וכאן לא פירש „במותם“⁽⁴⁾, אבל כבהמה טהורה כתי' לפנינו⁽⁵⁾ וכי ימות מן הבהמה אשר היא לכם לאכלה וגו', דוקא מתה אבל שחוטה טהורה ואפילו טריפה: 27. על כפיו. כגון הדוב והכלב⁽⁶⁾: 28. והנושא. מסיט ממקומו אע"פי שלא נגע⁽⁷⁾, אבל אם טענוהו נבילה על כתיפו ולא נגע ולא זו ממקומו אינו טמא. וכן שנינו במסכת זבים⁽⁸⁾. ואפילו מת מוטל על המטה ותחתיו נייר המפסיק בין המת לכלים שתחתיו. טהורים הם, שמת אינו מטמא אלא במשא שהוא היסט. וכן שנינו שם. וכתרגום ירושלמי מתורגם נושא מסיט⁽⁹⁾: 32. מכל כלי עץ וגו'. ולא כלי אבנים ולא כלי אדמה: שק. טלית של נוצת עזים: אשר יעשה מלאכה בהם. ולא תשמש כיוסי שאין עושים בתוכם כלום: 34. אשר יבא עליו מים יטמא. מי שרוצה לתת טעם במצות לפי דרך ארץ ולתשובת המנין לא⁽¹⁰⁾ הזקיק הקי טומאה למיני אוכלים ומשקן עד שתיקנם לצורך מאכל, ונתנת מים היא תחילת תיקונם ועיקר חשיבותם לצורך אכילה: 36. אך מעיין ובור. לפי הפשט⁽¹¹⁾ אין מקבלים⁽¹²⁾ טומאה מים המכונסים בקרקע אלא כמו שפירש למעלה⁽¹³⁾ [וכל] משקה אשר ישתה בכל כלי יטמא: 37. אשר יורע בקרקע, טהור [הוא]. כל המחובר לקרקע אינו מקבל טומאה: זרע זרוע, זרע של זרעונים. ויתנו לנו מן החרושים בדניאל⁽¹⁴⁾ לשון רבים, [זרע לשון יחיד]: 39. וכי ימות מן הבהמה

(1) וכן פירש למעלה ו, יא ובשמות כט, לו; ל, כט. — (2) חבקוק נ, ו. —
 (3) כגון בראשית ב, כא. — (4) בכ"י: כמותם. — (5) בפסוק לט. — (6) בכ"י בא
 המאמר הזה שלא במקומו לפני פירוש פסוק כד. והראיתי שגיאות רבות כזאת
 בספרי RSBM דף 35 הערה 6. — (7) בכ"י: נגעו. — (8) פרק ה משנה ג. —
 (9) בתרגום הגדפס הנקרא בשם יונתן בן עוזיאל נמצא ודיוסיט. — (10) בכ"י:
 ולא. — (11) להוציא מדברי הדרש שהביא רש"י. ומקורו בפסחים דף טז ע"א. —
 (12) בכ"י: מקלים. — (13) בפסוק לד. — (14) א"יב.

אשר היא⁽¹⁾ לכם לאכלה וגו'. אבל אם נשחטה אינה נבלה ואפילו נמצאת טריפה, אבל בנבלת בהמה טמאה לא הוכיר בה מיתה לפי שאפילו אם נשחטה הרי היא נבלה ומטמאה⁽²⁾. וחכמים דרשו⁽³⁾ מן הבהמה מקצת בהמה מטמא ומקצתה אינה מטמאה, זו טריפה ששחטה מהורה מידי נבילה: 40. והאוכל מנבלתה. פירשו חכמים⁽⁴⁾ שיעור הוא, שאם נושא שיעור אכילה או נוגע טמא, וזהו כוית, ולפי הפשט אוכל טמא אע"פ שלא נגע בדיו כמו שכתוב⁽⁵⁾ נבלה וטריפה לא יאכל לטמאה בה:

אשה כי תוריע.

יב 2. אשה כי תוריע. כי תתעבר בין זכר בין נקבה. אם זכר תלה, יהא דינו כך. ואם נקבה תלד, כך וכך דינה. כולל ואחר כך מפרש: [וטמאה] שבעת ימים. אפילו לא ראתה דם: כימי נדת דותה. כימי ריחוק חולייה המפורש לפנינו⁽⁶⁾ על ידי ראית דם טמא [שהיא] ראית דם לידה⁽⁷⁾. נדה לשון נדודה ומרוחקת מבעלה. דותה לשון חולי. כמו⁽⁸⁾ לבי דוי: 4. בדמי טהרה. שאינו דם נידות. פשוטו כמאן דאמר⁽⁹⁾ שני מעיינות הן. זה של ל"ג ימים מעיין טהור הוא: 7. וטהרה. לאכול קדשים. כך פירשו⁽¹⁰⁾ חכמים⁽¹¹⁾. כי מחוסר כיפורים הוא אוכל תרומה מבערב כשהעריב שמשו. אבל בקדשים אינו אוכל עד לאחר כפרה:

יג 2. אדם כי יהיה בעור בשרו. כל פרשיות ננעי אדם וננעי בנדים וננעי בתים ומראותיהן וחשבון הסגרים ושערות לבנות ושער שחור וצחוב אין לנו אחר פשוטו של מקרא כלום ולא על

(1) בכ"י: יהיה במקום היא. וכנן זה טעות סופר הוא, כי רש"ם כתב פירושו בלי ספק על גליון ספרו וראשי דברו הפסיקים המבוארים מעשה ידי המעתיק הם. — (2) וכן כתב לפסוק כו. — (3) חולין דף עד ע"א. — (4) נדה דף מב ע"ב. — (5) כב, ח. — (6) ריחוק שבעת ימים לזכר ושבועיים לנקבה. — (7) אולי רצה לומר שאפילו לא ראתה דם בשבעת ימי טומאתה כאשר אמר למעלה, מכל מקום בשעת לידה הלא בהכרח ראתה דם לידה והראייה הזאת תספיק לטומאת שבעת ימים. — (8) ירמיה ח, יח. — (9) נדה דף לה ע"ב. — (10) בכ"י: פירש. — (11) יבמות דף עד ע"ב.

בקיאות דרך ארץ של בני אדם⁽¹⁾ אלא המדרש של חכמים וחוקותיהם וקבלותיהם מפי החכמים הראשונים הוא העיקר: כי יהיה בעור בשרו. לפי שלפנינו יאמר⁽²⁾ כי יהיה בו נגע בראש או בוקן, הוצרך כאן לומר בעור בשרו: שאת. לשון גובה⁽³⁾. שאינה⁽⁴⁾ לבנה כל כך כבהרת⁽⁵⁾, אבל הבהרת לבנה היא⁽⁶⁾ כדכת'⁽⁷⁾ בהור הוא בשחקים, ונראית עמוקה יותר, מבהרת כמראה חמה עמוקה מן הצל⁽⁸⁾: ספחת. טפילה לשאת או טפילה לבהרת. תולדה [לשאת]⁽⁹⁾ וגם יש תולדה לבהרת⁽¹⁰⁾ להצטרף עמה כדכת'⁽¹¹⁾ ספחני נא אל אחת הכהונות, לשון טפילה וצירוף. כך פירשו חכמים⁽¹²⁾: לנגע צרעת. שיהיה מקום הנגע בשר לבן כדכת'⁽¹³⁾ מצורעת כשלג. כך נקרא הנגע כשהוא לבן: 3. ומראה הנגע עמוק. לבן: 4. ועמוק אין מראה⁽¹⁴⁾. שאינו לבן כאחד ממראות נגעים המפורשים [במסכת נגעים]⁽¹⁵⁾: 8. צרעת היא. ומוחלט הוא וישב בדד עד שיתרפא ויביא צפרים: 10. ומחיית בשר חי. לא כמו בשר מבושל כי אם חי שגדלה חתיכת בשר בתוך הנגע: 18. שחין. פירשו רבותינו⁽¹⁶⁾ שבא על ידי חמימות מלקות שהכוהן, אבל שחין של מכות אש הוא שבא על ידי חמימות אש: 30. נתק. צרעת מקום שער קורא נתק שעל [ידי] כך מתנתק השיער: 31. ושיער שחור אין בו והסגיר. שאם היה בו שיער שחור הרי הוא טהור לגמרי ואין צריך הסגר. שכך כתוב לפנינו⁽¹⁷⁾ ושער שחור צמח בו נרפא הנתק טהור הוא וטיהרו הכהן: 52. צרעת ממארת. כמו⁽¹⁸⁾ סילון ממאיר וקץ מכאיב. וכן⁽¹⁹⁾ המארה והמהומה. לשון קלילה וחסרון: 55. פחתת. לשון מאירה שמפחית ומחסר:

(1) עיין RSBM דף 84 במקום הערה 2 ודף 126 במקום הערה 1. — (2) בפסוק כט. — (3) בשבועות דף 1 ע"ב איתא, "תני רבנן... שאת אין שאת אלא גבוה וחי". — (4) בכ"י בטעות: שאינו. — (5) נגעים פ"א מ"א: "מראות נגעים שתיים שהן ארבע, בהרת עזה בשלג, שניה לה כסיד ההיכל, והשאת... כצמר לבן, שניה לה כקרומ ביצה". — (6) בשבועות דף 1 ע"ב, "אמר אביו אמר קרא ואם בהרת לבנה היא, היא לבנה ואין אחרת לבנה". — (7) איוב לו, כא. — (8) בשבועות שם, "תני רבנן בהרת עמוקה וכן היא אימר ומראה עמוק מן האור כמראה חמה העמוקה מן הצל". — (9) בכ"י: תולדת שאת. ולדברי ר' מאיר תולדת שאת כצמר לבן ולדברי חכמים כקרומ ביצה כמשנה שהבאתי בהערה 5 על פי דברי חכמים. — (10) בכ"י: תולדות לבהרת. והיא כסיד ההיכל שהיא שניה לבהרת. — (11) שמואל א' ב, לו. — (12) בשבועות דף 1 ע"ב. — (13) במדבר י"ג, — (14) בכ"י: מראהו. — (15) א.א. — (16) משנה נגעים ט, א. — (17) בפסוק לו. — (18) יחזקאל כח, כד. — (19) דברים כח, כ.

זאת תהיה תורת המצורע.

יד 7. והזה שבע פעמים על אותו המטהר מצרעתו⁽¹⁾:
 11. ואותם. הכבשים: 37. שקערורות. מין אחד מן המראות
 הוא שחכיריו⁽²⁾ מוכיחים עליו ירקרקות אדמדמות כמו שמציעו
 אמוצים כרודים בתרי עשר⁽³⁾, מיני מראות: 41. יקציע. יקלף, כמו
⁽⁴⁾ יעשהו במקצועות. ובתלמוד⁽⁵⁾ המקצע מכולן טפח: אשר הקצו,
⁽⁶⁾ הקצות את הבית מחטופי פעל של ה"י הוא. מן קצה יאמר הקצו.
 ויש לומר שפתרונו לשון קיצוע מדכת⁽⁷⁾ אחרי הקצות את הבית,
 נמצא שהקיצוע קרוי הקצות, שהרי [באותו] הלשון כתי' למעלה ואת
 הבית יקציע: 56. ולכהרת. ה"י א"ח ה"ע גורמת להפוך את התיבה
 באתנחתא וסוף הפסוק, בְּהֶרֶת, בְּהֶרֶת. ⁽⁸⁾ השעיר הַחִי, ובאתנחתא⁽⁹⁾
 השעיר הַחִי. ⁽¹⁰⁾ כוזה וכוזה תאכל הַחֶרֶב, וְהַחֶרֶב בלא אתנחתא.
⁽¹¹⁾ וכבסו כגדיהם וְהַטְהֵרוּ, ⁽¹²⁾ וְהַטְהֵרוּ בלא אתנחתא:
 טו 2. זב מבשרו. רבותינו⁽¹³⁾ פירשו מראה זוב ומראה קרי:
 3. רר בשרו את זובו. כמו⁽¹⁴⁾ ויורד רירו על זקנו. כלומר אם
 מריר ומטפטף בשרו את זובו. שהזוב קלוש כעין קרי: או החתים.
 שהוגלד⁽¹⁵⁾ ומדבק על הבשר: 4. אשר ישכב עליו. אפילו הוא
 תחת האבן שלא נגע בו כלל. כללו של דבר זב וזבה ונידה כולן
 מטמאין מה שתחתיהם טומאה חמורה לטמא אדם וכנדים אם⁽¹⁶⁾
 הכלים שתחתיו מיוחדין לישיבה אעפ"י שלא נגע בהם כלל⁽¹⁷⁾:
 11. וידיו לא שטף במים. הזב לא טבל. כך דרשו חכמים⁽¹⁸⁾.
 ולי נראה לפי פשוטו לפי שאמר למעלה⁽¹⁹⁾ רר בשרו את זובו או
 החתים בשרו מזובו, שהוגלד ונדבק על בשרו, לכך דבר לשון
 נקיה וידיו לא שטף במים, שאם לא שיפסף יפה את בשרו וגם

(1) ר"ל סרס המקרא ופרשהו. עיין RSBM דף 90 הערה 6. — (2) בכ"י:
 שחכיריו. — (3) בוכריו ו, ג: כרודים אמוצים. — (4) בישעיה מד, יג: יעשהו
 במקצועות. — (5) משנה כלים כז, ד. — (6) בפסוק מג, — (7) שם. — (8) טו, כא. —
 (9) טו, כב. — (10) שמואל ב' יא, כה. — (11) במדבר ח, ז. — (12) בראשית לה, ב.
 ואע"פ שהאחרון לשון צווי הוא, לשון שניהם שוה באמצע ובסוף. — (13) נדה
 דף לה ע"ב. — (14) בשמואל א' כא, ד: אל זקנו. — (15) בכ"י בטעות: שהוא.
 ותקנתו על פי דברי רשב"ם לפסוק יא. — (16) בכ"י: את במקום אם. וכבר
 תיקנו בדפוסים. — (17) מדברי רש"י לפסוקים ה-ו מתורת כהנים. — (18) בתורת
 כהנים. — (19) בפסוק ג.

פי האמה שהחתים כמפורש במסכת נדה⁽¹⁾ אע"פ שטבל עדיין טמא [הוא], הואיל ולא שיפשה יפה קודם טבילה וכל הנוגע בו טמא. ולפי שדרך פי האמה הווב יוצא וצריך שיפשוף, דיבר לשון שטיפת ידיו למשל כעין מה שכת' אצל זונה⁽²⁾ אכלה ומחתה פיה ואמרה לא פעלתי און, וכן⁽³⁾ אך מסיך הוא את רגליו, לפי שמדבר על יציאת חוק. אף כאן שטיפת ידים על [שטיפת] מקום יציאת הווב מאותו מקום. וגם לשון שטף מוכיח שהוא להעביר ליכלוך שום דבר ממקומו. כמו⁽⁴⁾ ומורק ושוטף במים, להעביר שומן של חמאת שבכלי. וכן⁽⁵⁾ מים כבירים שוטפים. וכן⁽⁶⁾ תשטף ספיחיה עפר ארץ. אף כאן להעביר את הווב שעל בשרו: 19. דם יהיה זובה. אדמומית מטמא בה ולא לוכן כזוב⁽⁷⁾ ושכבת זרע שהם לבנים: 23. ואם על המשכב הוא וגו', השוכב או היושב על מדרס שלה⁽⁸⁾ אע"פ שאינו נוגע בו א). בנגעו בו יטמא עד הערב, כלומר או אפילו נגע במרכב, יטמא עד הערב⁽⁹⁾ ולא יטמא לטמא בנדים, שהמרכב חלק מנעו ממשאו⁽¹⁰⁾ שהנשאו מטמא אדם לטמא בנדיו ולא הנוגע מטמא אלא האדם בלא בנדיו. ואשר היא יושבת עליו פרשו חכמים במרכב⁽¹¹⁾: 24. אשר ישכב עליו יטמא. [לטמא] אוכלין ומשקין. תחתנו של בועל נדה כעליונו של זכ בפרק בנות כותיים⁽¹²⁾: 25. בלא עת נדתה. לאחר ימי נדתה, כמפורש במסכת נדה⁽¹³⁾ אין⁽¹⁴⁾ אשה קרויה זבה להביא קרבן אלא לאחר שבעת ימי נדה אם תראה ג' ימים רצופים בתוך אחד עשר יום [בין] בתחילתן בין בסופן צריך שבעת ימים נקיים רצופים וקרבן בשמיני:

(א) בכ"י נכנסה כאן הוספת טעה וזה לשונה: „יטמא עד הערב. לטמא אוכלין ומשקין: בנגעו בו יטמא עד הערב. כמו ששנינו במסכת נדה⁽¹⁵⁾ שעליונו של זכ מטמא אדם לטמא אוכלין ומשקין“.

(1) דף סו ע"ב. — (2) משלי ל, ב. — (3) שופטים ג, כד. — (4) ו, כא. — (5) ישעיה כח, ב. — (6) איוב יד, יט. — (7) בכ"י: בזוב. — (8) בכ"י: שלו. — (9) תיבות „כלומר או אפילו נגע במרכב יטמא עד הערב“ נשנו בכ"י שתי פעמים. — (10) משנה כלים כג, ג. — (11) בתורת כהנים נתפרש על הכלי במרכב, אבל אשר היא יושבת עליו במושבו. — (12) נדה דף לב ע"ב. — (13) דף עג ע"א. — (14) בכ"י או במקום אין. — (15) המוסף טעה לחשוב שדבר משנה הוא ואינו כן אלא נמרא היא בנדה דף לב ע"ב שהביא רשב"ם לפסיק כד. וכל ההוספה נכנסת באמצע דברי רשב"ם. ודברי הכתוב בנגעו בו יטמא עד הערב מפורשים בה בענין אחר כבדברי רשב"ם הבאים בעצם המאמר הזה. ועיי' RSBM דף 56 הערה 10.

אחרי מות.

טו 1. אחרי מות. הזהיר את אהרן שלא ימות כבניו על ביאת מקדש שלא כדת: 2. כי בענן אראה על הכפורת. לפי¹ פשוטו שהרי מתוך עמוד הענן אני נראה כל שעה על הכפרת כדת² ודיברתי אתך מעל הכפרת מבין שני הכרובים, ואם יראה הכהן ימות. לפיכך כשיכנס ביום הכיפורים ציוהו הק' להקטיר קטורת בפנים תחילה להחשיך את הבית בענן הקטורת ואחר כך יביא דם הפר ודם השעיר: 6. והקריב אהרן בעזרה את פר החטאת אשר לו: וכפר בעדו, יתודה עליו מיד. ולפי הפשט יביאו בעזרה כדי להקריב אותו לכפרה כמו שמפרש לפנינו³ ושחט את פר החטאת אשר לו: 10. לשלח אותו לעזאזל המדברה. לפי פשוטו⁴ לשלח אותו חי אל העזים אשר במדבר כמו שמצינו בציפרי מצורע⁵ ושלח את הצפור החיה על פני השדה, לטהרו מטומאתו. אף כאן לטהר את ישראל מעונותם משלחו אל המדבר והוא מקום מרעה הבהמות כדת⁶ וינהג את הצאן אחר המדבר. ובתלמוד⁷ מדבריות ביותות: עזאזל. למ"ד יתירה כלמ"ד⁸ בית ארכאל שהוא מלשון⁹ וארב לו. וכן מ"ם של ריקם וחנם יתרות לתיקן פעולה¹⁰ כמו נ"ן של שגוען ועצבון ועשרון. ולפנינו¹¹ קורא המקום שמשלח שם השעיר ארץ גזירה, ארץ הריבה שאין בה שום תבואה, שהוא גזירה¹² ונכרתת מכל טוב: 21. ביד איש עתי. איש הבקי בדרכים ובמדברות ורגילין¹³ בכל עת ששולחין אותו: 32. וכפר הכהן אשר ימשה אותו. לפי שאמר¹⁴ כזאת יבא אהרן, ואם אין אהרן תהיה עבודת יום הכיפורים בכהן המשיח תחתיו¹⁵: 34. ויעש אהרן כשהגיע יום הכיפורים כאשר צוה י"י את משה:

(1) בכ"י: לפיכך, ומשויות דומות במקצת תמצא ספרות בספרי RSBM דף 36 בהערה 2. — (2) שמות כה, כב. — (3) בפסוק יא. — (4) להוציא ממדרש רבותינו בימא דף סו ע"ב ובספרא. — (5) ד, ז. — (6) שמות נ, א. — (7) במשנה ביצה ה, ג. — (8) הושע י, ד. — (9) דברים יט, יא. — (10) פירשתי בספרי RSBM דף 141 בהערה 3. — (11) בפסוק כב. — (12) בכ"י כתיב גם כאן גזירה בלי הבין. — (13) כלומר ורגילין בני אדם לשלוח אותו בשליחות, ואין צורך לשנות כדפוסים: ורגיל. — (14) בפסוק ג. — (15) בכ"י: תחת זו.

יז. 4. דם יחשב לאיש ההוא דם שפך. חיוב מיתה יחשב משמים לאיש ההוא אותו דם ששפך בשעת שחיטת חוץ: 6. אשר הם זוכחים על פני השדה, ויש מהם שמועים [לזכוח] לשעירים ולא לשמים: 13. וכסהו בעפר. כי אז לא יהא ראוי לאכילה: 15. אשר תאכל נבלה. אפילו קמץ יטמא: 16. ונשא עונו. אם יאכל קודש או נכנס למקדש:

יח. 5. וחי בהם. אבל אם לא יעשה,⁽¹⁾ ונכרתו הנפשות העושות מקרב עמם: 9. מולדת בית או מולדת חוץ. פנויה⁽²⁾. כך נראה בעיני לפי פשוטו⁽³⁾: 18. לצרור. כמו⁽⁴⁾ וכעסתה צרתה. שתי נשים לאיש אחד נקראו צרות זו לזו:

קדושים תהיו.

יט. 2. קדושים תהיו. מפני שהרבה מצות הוזהרו להתקדש ולשמור: 3. ואת שבתותיי תשמרו. כשם שבעשרת הדיברות נאמר כיבוד אב ואם אצל שמירת שבת שהושוה⁽⁵⁾ כיבודם לכבוד המקום, אף כאן סמכן הכתוב לפי פשוטו⁽⁶⁾: 5. לרצונכם. שיהא תמים ויקריבנו אל פתח אהל מועד והוא הדין⁽⁷⁾ לסמיכה ולכל משפטיו של קרבן וכמו שמפרש והולך: 7. ואם האכול יאכל. במחשב לאוכלו חוץ ממקומו פירשו חכמים⁽⁸⁾: 10. לא תעולל. פאה משמע⁽⁹⁾, כדכת'⁽¹⁰⁾ עולל יעוללו כגפן: 11. לא תגנבו. ממון⁽¹¹⁾: לא תכחשו. כפירת ממון המופקד בידו. כדכת'⁽¹²⁾ וכחש בה:

(1) השתמש בדברי הכתוב בפסוק כט. ולהשמר מקושיית רש"י כתב כן. —
 (2) ר"ל מולדת חוץ פתרונו בת פנויה. — (3) ומדרשו ביבמות דף כג ע"א וברש"י. —
 (4) שמואל א' א' ה'.
 (5) בכ"י: שהושוו. — (6) ר"ל שמה שכתב רש"י כאן הוא ע"פ תורת כהנים ונמרא יבמות דף ו ע"א אבל לא לפי הפשט. — (7) השלמתי החסרון הנראה לעין ע"פ דברי רשב"ם למעלה א, ג ועל פי דברי הכתוב א, ד. — (8) בתורת כהנים וזוכחים דף כט ע"א. — (9) אולי מדמיון פסוק ט כתב כן שגם שם בתחלה פאה ואחר כן לקט. ולפי זה יפרש גם הפסוק בירמיה כן. ואין דעתו נכונה. — (10) ירמיה ו, ט. — (11) כדברי רש"י וכן בכל השלש. — (12) ה, כב.

[ו]לא תשקרו. ממון שהלוהו: 12. ולא תשבעו. אפילו בלא כפירת
 ממון: 13. לא תעשוק. ⁽¹⁾ עושקי שכר שכיר ומטי גר: [ו]לא תגזול.
 כעין ⁽²⁾ ויגזול את החנית מידו: (ו)לא תלין. שכר לילה ⁽³⁾: 14. לא
 תקלל חרש. כהוה דבר הכתוב. ומעמו ברי"ש כי משקל דגש הוא.
 כמו עַרְרָא גַבְנָא ⁽⁴⁾: 16. לא תלך רכיל. המחור בעיירות, מהלך לומר
 לשון הרע מזה אל זה. ותרגום לא תיכול קורצין, לא תכרוז רכילות.
 וכן בדניאל ⁽⁵⁾ אכלו קורציהון דיהודאי, הכרזו. וכן ⁽⁶⁾ ירעם משמים
 מתורגם אכלי מן שמיא, לשון השמעת קול: (ו)לא תעמוד על דם
 רעיך. לא תעמוד מנגד אלא ניתן להצילו בנפשו של רודף: 17. לא
 תשנא את אחיך בלבבך. אם גמלך רעה לא תתראה לפניו כאוהב
⁽⁷⁾ [כפיו שלום את רעהו ידבר] ובקרכו ישים ארכו, לא טוב [הדבר
 אשר אתה עושה], אל תשנאהו בלבך אלא הוכיח תוכיחהו על מה
 שעשה ומתוך כך יהיה שלום: ולא תשא עליו חטא. בלבבך: 18. לא
 תקום. לגמול לו רעה תחת רעה: ולא תטור. אפילו בלבבך, אלא
 עבור על מידותיך ⁽⁸⁾: ואהבת לרעך כמוך. אם רעך, אם טוב [הוא].
 אבל אם הוא רשע כדכתי' ⁽⁹⁾ יראת יי' שנאת רע ⁽¹⁰⁾: 19. בהמתך לא
 תרביע כלאים. לפי דרך ארץ ותשובת המינין כשם שצויה
 הכתוב שכל אחד ואחד יוציא פרי למינהו כמעשה בראשית, כך
 צויה להנהיג את העולם בבחמות ובשדות ואילנות וגם בחרישת
 שור וחמור שהם שני מינים. וגם בצמר ופשתים שזה מן בהמות
 וזה מן קרקע וגידוליו. ולמינים אמרתי הצמר צבוע והפשתן אינו
 צבוע וקפיד בכגד של שני מראות, והודו לי: 20. נחרפת. מסורה

⁽¹⁾ השתמש בדברי המקרא מלאכי ג, ה. — ⁽²⁾ בשמואל ב' כג, כא וכן
 בדברי הימים א' יא, כג כתיב: מיד המצרי. — ⁽³⁾ שלא כדברי חכמים (בב"מ
 דף קי ע"ב) שהביא רש"י ואילי פירש הוא פעולת שכיר, "עבודת שכיר" שלא
 דיבר הכתוב כאן על שכר שכיר אלא על עבודת השכיר. — ⁽⁴⁾ ובכ"י בלא
 נקודות: עיוור גבן. — ⁽⁵⁾ דניאל ג, ח. — ⁽⁶⁾ בשמואל ב' כב, יד: ירעם מן
 שמים. — ⁽⁷⁾ השתמש בדברי המקרא ירמיה ט, ו ושמות יח, ח. והריבה דבריו
 להראות כי לא תשנא כאן הוא כמו אל תשנא ויחבר היטב עם הוכח
 תוכיח הבא אחריו. — ⁽⁸⁾ פירוש: כבוש כעסק. וההפך: מעמיד על מידותיו
 בפסחים דף ק"ג ע"ב. — ⁽⁹⁾ ר"ל או תעשה כדכתי'. והמקרא במשלי ח, יג. —
⁽¹⁰⁾ רצה לומר מדכתיב לרעך נלמד שדווקא את רעהו שהיא אדם כשר חייב
 לאהוב, אבל אם נודמן לו אדם רשע אין מקום למצוה הזאת אלא תיבה עליו
 לעשות כאשר כתוב בספר משלי יראת יי' שנאת רע, וירחק מן הרשע ושנא
 קרבתו. ואם כן אין צורך להרבות שינויים בדברי רש"י כאשר חשבו אחרים
 וכאשר חשבתי גם אני מקדם. ע' RSBM דף 48 הערה 5 והערה 9. — ודברי
 רש"י קרובים לדברי הגמרא בפסחים דף ק"ג ע"ב.

ומיוחדת לעבד עברי כדכת' (1) אם אדוניו יתן לו אשה. ודומה לו (2) עם חרף נפשו למות, מסר נפשו. וגם בתרגום: לא נפדתה. שאינה משוחררת ואינה כאשת איש לידון בחנק: בקרת תהיה. כמו (3) לא יבקך הכהן. כן פתרוהו דונש (4) ומנחם (5). יחקרו ב"ד אם לא חופשה לא יחייבו מיתה כאשת איש: 23. וערלתם. לשון (6) סתימה ואטימה והרחקה. (7) ערלה אונם. (8) ערל לב. (9) שתה גם אתה והערל: 24. קודש הלולים. קודש כמעשר שני לאוכלו בירושלים ולהלל לבוראו שכן מצינו במעשר שני שיאכלוהו (10) במקום אשר יבחר [וגו'] למען תלמד ליראה את יי' אלהיך כל הימים: 25. להוסיף לכם תבואתו. לכך תוכו (11) אם תעשו כאשר צויתו: 26. לא תאכלו על הדם. לפי פשוטו (12) דבר למד מעניינו לא תנחשו ולא תעוננו. אף זה יעשו כחוקות הגוים שאוכלים על קבר החרוג לשם מכשפות שלא יינקם או מכשפות אחר כעין שאנו אומרים (13) במסמר מן הצלוב. ורבותינו דרשוהו בכמה ענינים במסכת סנהדרין (14): 29. להזנותה. ונת של פנויה להיות כקדישה (15): 35. במדה, במדת קרקע. משורה, מדת הלח. כמו שאמרו (16) ומים במשורה תשתה: 36. הין. מדת הלח:

כ. 9. דמיו בו. דמו בראשו. הוא חייב עצמו מיתה (17): 10. את אשת רעהו. ולא גוי (18): 17. חסד הוא. כמו (19) פן יחסוך שומע וכן (20) וחסד לאומים חטאת, קלון לאומים על ידי חטאת, וכן תירגם יוסף וחסוד דעמא חטאודי: 20. ערירים ימותו. לא ינחוו מן השמים להחיות [או] (21) להוליד בנים:

(1) שמות כא, ד. — (2) שופטים ה, יח. — (3) ינ, לו. — (4) לתיבת ולבקר בדף 53 בדפוס פיליפאוסקי. — (5) במחברת בקר III בדף 47. — (6) בפירוש רש"י. — (7) ירמיה ו, י. — (8) יחזקאל מד, ט. — (9) חבקוק ב, טז. — (10) דברים יד, כג. — (11) ריל תוכו לתוספת תבואה האמורה בכתוב. — (12) לעומת הדרשות שדרשו חכמינו בפסוק הזה עד שנקרא לאו שבכללות בסנהדרין דף סג ע"א. ובפירוש רש"י. — (13) משנה שבת ו, י. — (14) דף סג ע"א. — (15) בדעת הברייתא בסנהדרין דף עו ע"א שהביא רש"י. — (16) בפרק קנן תורה הלכה ד. — (17) בכ"י בא המאמר הזה בטעות אחרי פירוש פסוק ז'. — (18) רצה לפרש למה כפל הכתוב אשר וגי אשר ינאף וגי שתי פעמים. ופירושו כמדרש חכמים בתורת כהנים ובסנהדרין דף נב ע"ב וברש"י. — (19) משלי כה, י. — (20) משלי יד, לד. — (21) הוספתי תיבת או הנצרכת גם להישיב המאמר על פי דרש חכמינו בתורת כהנים וביבמות דף נה ע"א שהביא רש"י.

אמור אל הכהנים.

כא 1. לנפש לא יטמא בעמיו. איש בעם הכהנים לא יטמא לנפש אדם, כמו⁽¹⁾ בתולה מעמיו יקה אשה. אבל אילו היה כתוב לעמיו, היה משמע לא יטמא לעמיו. כמו שכת' לנפש לא יטמא.⁽²⁾ לאחיו ולאחותו לא יטמא להם, ולא נאמר בהם. גם יש לפרש לנפש הנמצא בעמיו לא יטמא: 4. (ולא יטמא בעל בעמיו, שום בעל בעם כהנים לא יטמא לאשתו להחלו, שהרי מתחלל מכהונתו. ולפי דברי חכמים⁽³⁾ לא [יטמא] לאשתו פסולה ומחוללת, אבל מטמא לאשתו כשירה: 5. לא יקרחו. על מת. והוא הדין לישראל⁽⁴⁾: 7. וחללה. בת אותן שכתוב בהן⁽⁵⁾ ולא יחלל ורעו: 9. ובת איש כהן. ארוסה. ומפורש בסנהדרין⁽⁶⁾: 18. חרום ושרוע מפורש בכבודות⁽⁷⁾: 20. מרוח אשך. מעוך כצים: כב 2. וינזרו מאכילת קדשים בטומאת העוף: 3. אשר יקרב. לאכול: 8. נבלה וטריפה לא יאכל. אע"פי שמלוקת העוף הותרה להם, שדומה לנבלה⁽⁸⁾: 10. וכל זר לא יאכל קודש. תרומה: 14. כי יאכל קודש. תרומה: 16. באכלם⁽⁹⁾. הזרים: את קדשיהם. תרומה: 23. וקלוט. פרסותיו קלוטות: נדבה תעשה. לבדק הבית: ולנדר. לקרבן⁽¹⁰⁾: כג 2. אשר תקראו אותם מקראי קודש. אשר תזמנו אותם זמני קודש. כל לשון קריאה שאצל מועדים לשון קביעת זמן הוא, כמו⁽¹¹⁾ קרא עלי מועד. וכן התרג' מערע קדיש⁽¹²⁾, ולשון⁽¹³⁾ כמקרה הכסיל: 11. ממחרת השבת. ממחרת יום ראשון של פסח: 16. מנחה חדשה. להתיר חדש במקדש כי הוא זמן כישול תבואה: 22. ובקוצרכם. ממחרת הפסח לאחר הקרבת העומר: 24. זכרון תרועה. על ידי התרועה תקברו למקום. כדכת'⁽¹⁴⁾ והרועותם בחצוצרות וגי

⁽¹⁾ בפסוק יד. וראינו משם שפתרון לשון רבים עמיו כפתרון לשון יחיד עמו. ור' שמואל דוד לוצאטו ול' בכאור התורה טעה בהבנת דברי רשב"ם. —
⁽²⁾ במדבר ו, ז. — ⁽³⁾ בתורת כהנים וביבמות דף כב ע"ב. — ⁽⁴⁾ על פי המצוה דברים יד, א. — ⁽⁵⁾ בפסוק טו. — ⁽⁶⁾ דף נ ע"א ושם. — ⁽⁷⁾ חרום במשנה פ"ז מ"ג. שרוע בנמרא דף מ ע"א. — ⁽⁸⁾ היטיב להשתמש בדברי רבינא במנחות דף מה ע"א ליחזקאל מד, לא. — ⁽⁹⁾ בכ"י: באכלכם. — ⁽¹⁰⁾ כל אלה כמדרש רבותינו שהביא רש"י. — ⁽¹¹⁾ איכה א, טו. — ⁽¹²⁾ בכ"י בטעות: קדוש. —
⁽¹³⁾ קהלת ב, טו. — ⁽¹⁴⁾ במדבר י, ט.

ונוכרתם וגו': 27. אך בעשור וגו'. בשאר ימים טובים הותרה מלאכת אוכל נפש ונאסרת מלאכת עבודה. אבל ביום הכפורים שהוא יום עינוי, כל מלאכה אסורה כשבת⁽¹⁾: והקרבתם אשה. כדכת' באחרי מות ובפנחס⁽²⁾: 36. עצרת. עצירת מניעת מלאכה⁽³⁾: 39. אך בחמשה עשר יום לחודש השביעי הזה. אע"פ שראש השנה ויום הכיפורים באים לזכרון [ולכפרה]⁽⁴⁾, אבל סוכות בא לשמחה ולהודאה על שמילא בתיהם כל טוב בימי אסיפה: 40. וענף עץ עבות. קמץ⁽⁵⁾ הוא כמו קדוש מהור עמוק גדול. כלומר ענף של עץ מעובת הרבה: 42. כל האזרח, אפילו אותן שיש להם בתים, ישבו בסוכות⁽⁶⁾: 43. למען ידעו דורותיכם [וגו']. פשוטו כדברי האומרים במסכת סוכה⁽⁷⁾ סוכה ממש. וזה טעמו של דבר. חג הסוכות תעשה לך באוסף מנגד ומיקבך באוסףך את תבואת הארץ ובתיכם מלאים כל טוב דגן ותירוש ויצהר למען תזכרו כי בסוכות הושבתו את בני ישראל במדבר ארבעים שנה בלא יישוב ובלא נחלה, ומתוך כך תתנו הודאה למי שנתן לכם נחלה ובתיכם מלאים כל טוב ואל תאמרו בלבבכם כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה. וכסדר הזה נמצא בפרשת עקב תשמעון⁽⁸⁾ וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך יי' אלהיך זה ארבעים שנה וגו' ואכילך את המן וגו'. ולמה אני מצווה לך לעשות זאת? כי יי' אלהיך מביאך אל ארץ טובה [וגו'] ואכלת ושבעת [וגו'] ורם לבבך ושכחת את יי' וגו' ואמרת בלבבך כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה וזכרת את יי' אלהיך כי הוא הטותן לך כח לעשות חיל. ולכך יוצאים מבתיים מלאים כל טוב בזמן אסיפה ויושבין בסוכות לזכרון שלא היה להם נחלה במדבר ולא בתים לשבת. ומפני הטעם הזה קבע הקי את חג הסוכות בזמן אסיפת גורן ויקב. לבלתי רום לבבם⁽⁹⁾ על בתיהם מלאים כל טוב פן יאמרו ידינו עשו⁽¹⁰⁾ לנו את החיל הזה⁽¹¹⁾:

(1) וכן כתב לשמות יב, טו וראב"ע שם ורמב"ן כאן לפסוק ה. וכאן רצה לפרש תיבת אך. — (2) למעלה בפרק טו ובמדבר כט, ח — יא. — (3) בכ"י בא הפירוש הזה אחרי פירוש פסוק לט. — (4) בכ"י: לכפרה, וזה לא יתכן כי רצה לומר בראש השנה לזכרון וכיום הכפורים לכפרה. — (5) בכ"י בטעות: קמץ. — (6) בכ"י ובכל הדפוסים הראשונים בא המאמר הזה אחרי פירוש פסוק מג. — (7) דף יא ע"ב. — (8) דברים ח, ב — יח. — (9) בכ"י: לבב. — (10) בכ"י: עשה. — (11) כעין זה כתב בקיצור בפירושו לשמות כג, טו.

כד. 2. ויקחו אליך שמן וית וך. פרשה זו נשנית לפי שהמנורה נכח השלחן להאיר אל השלחן שעליו לחם הפנים שמפורש כאן שכל זה מתיקון השולחן ומסידורו. השמן להאיר והפת לערוך: 11. ויקוב. הזכיר את השם ואחר [כן] כירכו: 15. 16. איש איש כי יקלל אלהיו כתם בכינוי בלא פירוש שם המוכהק, [ונשא המאן]. ומפרש י"י [שהוא השם] המוכהק יתברך שמו ואחר כך מקללו. מות יומת. לפי פשוטו יש לפרש כן: 18. [ו]מכה נפש בהמה. ממיתה לגמרי: 21. ומכה בהמה ישלמנה. חובל אע"פ שאינו ממיתה לגמרי:

בהר סיני.

כה. 1. בהר סיני. קודם שהוקם אוהל מועד²: 2. ושבתה. לשון ביטול: 3. ואספת. שלא תפקיר: 10. ושבתם איש לירושתו. כמו שמפורש לפנינו³ שהמוכר שדרו חוזר לו כחנם ביובל, ואיש אל משפחתו, עבד עברי חוזר חפשי ביובל: 11. נזיריה. גידולי ענבים שנשרו לא תבצרו. וכן ספחים⁴ בתבואה: 12. מן השדה תאכלו. ולא מן הנאסף אל הבית שאסור לאוספו: 16. כי מספר תבואות שעד היובל הוא מוכר לך, ולא גוף הקרקע⁵: 21. לשלש השנים. לפי הפשט זריעת ששית תפרנס ששית ושביעית ושמינית [ובשמינית⁶] יזרעו ויאכלו מתבואת ששית עד תחילת תשיעית שיתפרנסו מתבואה הנזרעת בשמינית: 24. נאולה תתנו לארץ. אם ירצה המוכר לפדותה לפני היובל: 27. והשיב את העורף מן השנים עד היובל שלא אכל עדיין. העורף, המעדיף⁷ על שנים שאכל כבר: 33. ואשר ינאל מן

(1) חיבר פסוק טו ופסוק טז בפירושו. והוא דעת חכמים רובי מאיר בבבלי דסנהדרין דף נו ע"א, ורש"י נ"ב פירש כדעתם.
 (2) מפורש יותר בדבריו לבמדבר א, א. — (3) בפסוק כה. לא. — (4) בכ"י מזרה... ספחים. — (5) המאמר הזה בא בכ"י קודם פירוש פסוק יב וכן בשלשה הדפוסים הראשונים. — (6) הוספתי על פי דברי רש"י שהלך רש"י כאן בדרבם. — (7) על אודות חיבת תדע שבדפוסים כאן עין RSBM דף 47 הערה 2.

הלויים, כמו שאמרנו⁽¹⁾ גאולת עולם תהיה ללויים, והוא ירצה לגאול ואין לו במה לגאול, ויצא ממכר בית וגוי כלומר תשוב לו בחנם: 34. ושדה מגרש [וגוי]. כמפורש באלה מסעי: 39. עבודת עבד. לרדותו בפרך כעבד כנעני⁽²⁾: 47. או לעקר. שנעקר מזה המלכות רחוק מארצכם, לא תושב ולא גר ולא גוי ואזרח: כו. 1. משכית מן שכה כמו מרבית מן רבה. ואיני מוצא לו חבר כי אם⁽³⁾ עברו משכיות לכב, לשון ראיות לכבו. אף כאן אכן רואה שיש בה צלמים וציורים להסתכל בהן:

אם בחוקותי⁽⁴⁾.

10. וישן מפני חדש תוציאו מן הגרנות למכור כדכתיב⁽⁵⁾ תוציאו את כל מעשר תבואתך ונתתה ללוי⁽⁶⁾ וגוי: 13. מוטות עולכם. כדכתיב⁽⁷⁾ עשה לך מוסרות, היא הרצועה שקושרין בה העול של עץ הקרוי מוטות⁽⁸⁾ לפי שמטה ומרכין את צואר השור: קוממיות. כשהוסר העול וזקף את ראשו: 18. שבע על חטאתיכם. כלומר הרבה מכות על חטאתיכם. כמו⁽⁹⁾ שבע יפול צדיק וקם.⁽¹⁰⁾ ואור החמה יהיה שבעתים.⁽¹¹⁾ והחזיקו שבע⁽¹²⁾ נשים: 19. ושברתי

⁽¹⁾ בפסוק לב. — ⁽²⁾ בכ"י: כעבד כנען, ואין זה לשון רשב"ם. — ⁽³⁾ תהלים ע"ו, ובכ"י חברו עברו, ונקוד על חברו להיותו נמחק, ועיין RSBM דף 37 הערה 2.

⁽⁴⁾ בכ"י 62 חלק ראשון במינכען דף 122 ע"א נמצא לפסוק ח: ורדפו מכם חמשה מאה. הקשה רשב"ם דאמר [צ"ל דאמרין] מרובה מדה טובה ממדת פורענות, [סוטה דף י"א ע"א] והא הכא כמדה טובה כתיב ורדפו מכם חמשה מאה ואלו במדת פורענות כתיב איכה ירדוף אחד אלף ושנים יניסו רבבה [דברים לב, ל].? ותימא [צ"ל ותירין] דהבא רודפים והירינים קאמר דכתיב ונפלו אייביכם לפניכם לחיוב והתם לא קאמר רק רדיפה בעלמא כדכתיב איכה ירדוף וגו'. — הדברים האלה העתיק לי ידידי החכם ר' ברוך ציעמליך בשבתו לפניו בעיר מינכען והוסיף להעירני כי במנחת יהודה הגדפס דף סג ע"ג נכתבה השאלה בלשון אחרת בלי שם השואל והתשובה בשם רבינו תם. ובתוספות שם דף סג ע"א הובאה גם השאלה גם התשובה בלי שם אימרה. — ⁽⁵⁾ דברים יד, כח. — ⁽⁶⁾ בכ"י: ללויים. — ⁽⁷⁾ ירמיה כו, ב. — ⁽⁸⁾ ר"ל ששם כתוב מוסרות ומוטות יחדו ושתיקן חלקי העול. — ⁽⁹⁾ משלי כד, טו. — ⁽¹⁰⁾ ישעיה ל, כו. — ⁽¹¹⁾ ישעיה ד, א. — ⁽¹²⁾ בכ"י: שבעה נשים.

את גאון עוונכם. כדכת' (1) בשברי לכם מטה לחם, וכדכת' (2) גאון שבעת לחם היה לה. ואגדה (3) הוא בית המקדש. כדכת' (4) הנני מחלל את מקדשי גאון עוונכם. ולפי הפשט כמו שפירשתי, שכך מוכיח סוף המקרא ונתתי את שמיכם וגו': 20. כחכם. כי האדמה לא תוסיף תת את כחה לכם: 21. ואם תלכו עמי קרי. מנחם (5) פידש לשון מניעה מגזרת (6) הוקר רגלך. והכל הוא. כי הוקר מגזרת המופי פה פעל כמו (7) הושב את אביך מן (8) אברם ישב. וקרי מן קרה מגזרת (9) אקרה כה. וזהו פרושו. אם תלכו עמי במקרה ולא תדיר כאדם שאינו הולך תדיר אצל בוראו (10): 25. נקם ברית, שעברתם. כמו שכת' למעלה (11) להפרכם את בריתי: 26. עשר נשים. כלומר הרבה. כמו (12) זה עשר פעמים תכלימוני: בתנור אחד. כי אשה אחת לא תוכל למלא את התנור פת: והשיבו לחמכם (13) במשקל. כי במשקל הביאודו לתנור, ובמשקל השיבוהו להאכילו לבעלים, במשקל ובצמצום. לחם צר ומים לחץ, כדכת' (14) בן אדם הנני שובר מטה לחם בירושלים ואכלו לחם במשקל ובדאגה ומים במשורה. אף כאן כת' בשברי לכם מטה לחם יִאֲפֶה וְיֵאָכֵל במשקל: ואכלתם ולא תשבעו. כי במשקל ובצמצום יאכלוהו. וגם יש לומר שאותו לחם אע"פ שיאכל ממנו הרבה לא ישביע ויסעד (15) האדם כי מארה תמצא בו: 28. ויסרתי. מן (16) ייסר איש את בנו יאמר ויסרתי, וכן (17) ויסרו אותו. וכן מן יישב (18) יאמר (19) וישבו בך טירותם ביחוקאל: 30. על פגרי גילוליכם. כי בבית במותיכם תהרגו. כדכת' בירמיה (20) כי אם גיא ההריגה וקברו בתופת מאין מקום: 32. ושממו עליה אויביכם. כשכאים לשבת בה כדכת' (21) כל עובר עליה יישום וישרוק על [כל] מכותיה. 35. כל ימי השמה תשבות. כי שבעים שנה של גלות בכל פורשו רבותינו (22) כנגד שנים שהיה לה לשבות ולא שבתה. תשבת

(1) בפסוק בו. — (2) יחוקאל טו, מט. — (3) בתורת כהנים. — (4) יחוקאל כד, כא. — (5) במחברת קר II דף 158. — (6) משלי כה, ז. — (7) בראשית מו, ו. — (8) בראשית יג, יב. — (9) במדבר כג, טו. — (10) כפירוש רבותינו שהביא רש"י. — (11) בפסוק טו. — (12) איוב יט, ג. — (13) בכ"י: והשיבו את לחמכם. — (14) יחוקאל ד, טז. — (15) בכ"י: מסעד. — (16) דברים ח, ה. — (17) דברים כא, יח. — (18) ר"ל מבנין פיעל של ישב. — (19) יחוקאל כה, ד. — (20) ירמיה ז, לב. — (21) ירמיה יט, ח. — (22) סדר עולם פרק בו ומהדרין דף לט ע"א. וגם בדברי הימים ב' לו, כא שהביא רש"י כבר נראה שהיה המספר הזה והחשבון הזה לנכח עיני מחבר הספר.

מלא פום כאתנחתא, אבל בלא אתנחתא⁽¹⁾ או תשבת הארץ, פתח.
 וכן וימת וינס, באתנחתא כולם מלא פום⁽²⁾ וימת, ⁽³⁾ הים ראה וינס:
 36. מרדך בלבבם. אינו לשון⁽⁴⁾ רך הלבב, ⁽⁵⁾ ואל הרך לבי. כי
 המ"ם של מרד עיקר שהרי הניגון במ"ם. כמו אהל, ⁽⁶⁾ אכל בכסף,
⁽⁷⁾ וקראת לשבת עונג. ואין חבר כי אם בתלמוד בשחימת חולין⁽⁸⁾
 נתמרד באילו טריפות: 39. ימקו. מן⁽⁹⁾ נמקו חבורותי כמו מן נסע
 יפעו יפעו⁽¹⁰⁾: 42. וזכרתי וגו'. אם יכנע לכבם: 43. והארץ תעזב
 מהם. כחשבון ביטול שבתות שיתרצה ויכופר עונם. ואו⁽¹¹⁾ וזכרתי
 וגו': ותרץ. מן רצה. כמו ויבן מן בנה: יען וביען במשפטי מאסו
 ואת חוקותי געלה נפשם. ויען במשפטי מאסו וביען את חוקותי
 געלה נפשם⁽¹²⁾]: 45. ברית ראשונים אשר למענם הוצאתי
 אותם: 46. בהר סיני ביד משה. שכן התחילה פרשת שמיטה⁽¹³⁾
 וידבר יי אל משה בהר סיני. וגם גמר התוכיחות האלה בשביל
 השמיטה הם כדכת'⁽¹⁴⁾ כל ימי השמה תשבות, כי כל מצות של
 פרשת בהר סיני בשמיטות ויובלות⁽¹⁵⁾ מדבר ושליחות עבדים וחזרת
 קרקעות, לכך נאמרו כאן התוכיחות של עבירות השמיטות בהר
 סיני הכל בפעם אחת:

כו. 2. כי יפלא. יבדיל, (כמו) לשון⁽¹⁶⁾ מפרש, שהנודר צריך
 לפרש באיזה (ה)עניין⁽¹⁷⁾ הוא נודר וכמה הוא נודר: 3. ערכך. שני
 הכפין כפל הוא כמו שתאמר מאדם אדמומית מן לבן לבנונית:
 9. כל אשר יתן ממנו לי"י, אם הקדישו סתם, יהיה קדש, קרבן
 ולא לבדק הבית: 11. ואם כל בהמה⁽¹⁸⁾ של קדש שהוקדשה
 לקרבן ונעשה טמאה, בעלת מום, והעמיד את הבהמה לפני

(1) בפסוק לד. — (2) בראשית ה, ה ועוד. — (3) תהלים קד, ג. —
 (4) דברים כ, ח. — (5) איוב כג, טז. — (6) דברים ב, כח. — (7) ישעיה נח, יג. —
 (8) חולין דף מה עב. — (9) תהלים לח, ג. — (10) עין RSBM דף 38 בהערה 5
 ודף 137 הערה 7. — (11) בפסוק מה. — (12) בן הוספתו על פי דברי ר' וואלף
 היידענהיים בחומש מודע לבינה, והעירני עליו ידידי החכם קויפמאן נ"י. אבל לא
 נשתבש הלשון בדפוסים כדעת ר'ו היידענהיים כי בכ"י נכתב כאשר נדפס בספרי
 הדפוס, ואם בן אין לשנות כי אם להשלים החסרון הנראה לעין בדברי רשב"ם.
 ונראין דברי ר' וואלף הנזכר שהלך רשב"ם בזה בדרך רעהו. וחברו ר' יוסף קרא.
 עין דבריו בפליטת סופרים דף 20, — (13) כה, א. — (14) בפסוק לה. —
 (15) בכ"י: ויובלות. — (16) נקוד על תיבת לשון בכ"י כמזוורתה, אבל כאמת
 נראה שנוסף כמו לפירוש. עין RSBM דף 35 הערה 5. — (17) בכ"י שלא
 כדת הלשון: באיזה העניין. — (18) בכ"י: ואם כל בהמה טמאה.

הכהן, ויביא בדמיה קרבן⁽¹⁾: 20. וואם מכר הגובר את [השדה] לאיש אחר לא יוכל בעלה לפדותה עוד אלא מתחלקת לכהנים ביובל. לכהנים של אותה משמרה: 21. תהיה אחוותו. של מקדיש: 24. לאשר קנהו מאתו. שהקונה אותו לא היה יכול להקדישו אלא הפירות שיש לו בו עד היובל: 26. לא יקדיש איש אותו. לקרבן אחר, כי הוא עצמו קדוש כבר לקרבן בכור: 27. ואם בבהמה הטמאה ממש יקדיש אדם, באותה יש פדיון. ובבהמה טמאה ממש פירשו חכמים ושלמים כבעלי מומים כמו שפירשתי⁽²⁾: 29. יחרם מן האדם. אדם שיתחוב מיתת בית דין אין לו פדיון⁽³⁾: 30. מעשר הארץ. מעשר שני ב):

(ב) תחת עול כבוד⁽⁴⁾. לו אני עבד, צואר לי זכר. משש גם רכב: ובספר כהנים, [ה]נדרש לפנים, ראש לראשונים, ואחרון לאחרונים. עצמה לאין אונים. ירבה לשונים. ויעקב ממעונים, יכרך כבנים. לפניו אונים. יכרית להמונים. ישיבו שוינים. לו שכל הוונים: [וחילים יגבר]. ומשרים דובר, ימציא לו סבר, בספר וידבר:

(1) תמורה דף לז ע"א. — (2) לפסוק י"א. — (3) עין RSBM דף 40 הערה 3. — (4) החרוזים האלה נמצאו כאן בכ"י ודברתי עליהם במכתב החדשי (Monatsschrift) אשר להח' גרעץ משנת 1880 בדף 287 והבא.